

Христо Холиолев

НАЗВАНИЯ ЗА РОДСТВО ОТ кор.-осн. лел-/лал- ~ л'ал/лол/лил- В БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК И НЕГОВИТЕ ДИАЛЕКТИ

Hristo Holiolchev

KINSHIP TERMS WITH THE ROOT/BASE лел-/лал-~л'ял/лол/лил- IN BULGARIAN AND ITS DIALECTS

(Abstract)

A group of kinship terms in Bulgarian and its dialects originate from an onomatopoeic root/base: лел-, лал-/л'ял-, лол-, лил-: леля (and their derivatives лелинка, лелица, masculine лелин, леляк); лала (and its derivatives лалица, лалка, masculine лалин, лалко); лола (and its derivative лолка); лиле (and its derivative лиля). These kinship terms name relatives such as 'a sister of one's father or mother', 'a sister of one's husband or wife', and others. Their distribution is represented in the enclosed map of the Bulgarian linguistic territory.

Keywords: леля, лелин, лала, лалин, лиле

Автори и авторски колективи на етимологични речници и/или изследвания определят названия за родство с кор.-осн. лел- и вар. като „бълболна дума“ (МладЕР), „детска дума“ (СкокЕР, ШаурЕСлПТ), „Lallwort“ (СкокЕР, срв. нем. *lallen* ‘бърборя’, ‘ломотя’, ‘говоря неразбрано’). Вл. Дал и М. Фасмер посочват за рус. леля и леля значение ‘кръстница’ в детската реч (ДальСлРЯ, ФасмЭСл). Авторите на БЕР не се произнасят пряко за произхода на бълг. леля за ‘бащина или майчина сестра’, но посочват стб. лелъ (с източник Хрониката на Манасий от XIV в.); към диал. лала привеждат като етимон прасл. **lālā* – „вероятно бълболна дума“, диал. лола за ‘леля’ определят като „сродно с леля..., но с друга отгласна степен“ (БЕР).

Българският език и неговите диалекти разполагат с множество названия за субекти на кръвно и брачно родство или на обредни лица в семейната сфера, които съдържат кор.-осн. лел-/лал- ~ л'ал-/лол-/лил- (срвн. напр. леля, лала, лаля, лиле, лола и пр.).

А. От кор.-осн. *лел-* (книж., диал.)

Най-разпространен е хетеронимът *леля* (с вар. *леля*, *лѐйа* ~ *йѐйа*, *леле*, *лѝля*...) със значения: а) 'сестра на баща' – в Дунавската равнина и Добруджа, в Средногорието, Подбалкана, Тракия, Родопите и Беломорието (вж. БСРЛ к. 41); б) 'сестра на майка' → 'тетка' – мозаично разпространено на изток от р. Искър в Северна България и в Беломорска Тракия (вж. БСРЛ к. 42); в) 'сестра на съпруг' → 'зълва' – в Пиринския край (ГДелч.), Родопите, Тракия и Беломорието (вж. БСРЛ к. 42); г) 'сестра на съпругата' → 'балдъза' – спорадично в Бургаско; д) 'по-възрастна сестра' → 'кака' в Тополовградско; и е) 'обредно лице' → 'шаферка' – в Родопите и Беломорието (вж. БСРЛ к. 4⁺, 41, 42, 47)¹.

От същата кор.-осн. са и соловообразователни варианти като: *лѐлинка* (ГДелч.), *лѐличка* (Харм.), *лѐлишка* (Ксант., ВМТрак.), *лѐлче* (СтЗаг., Хаск.) – все със значение 'сестра на съпруг (по-млада)' или *лѐлица* за 'сестра на баща' (Соф. по нар. песен: *остана Радка сираче... само си Радка имала лелица – бащи сестрица...*) и 'съпруга на брат' → 'снаха от брат' (гр. Шумен); *лѐлка* (с вар. *лѐлька*, *лѐлъкя*, *лѐйка* ~ *йѐйка* за а) 'сестра на баща или на майка' (Берк., Врач., Орях. и ЕлПел., Перн.); б) 'сестра на съпруг (по-млада)' → 'зълва (по-млада)' в Странджа (Цар., М.Търн.) и Беломорието (Лозгр., Виз.) или в) 'обредно лице' → 'шаферка' в Странджа (вж. БСРЛ к. 41, 42, 47).

От същата кор. осн. са засвидетелствани и производни хетероними за м.р.: *лелѝн* и *лелѝнчо* за 'съпруг на бащина сестра' (от Год., Сливн. До Кюст., Дупн., Сам. на юг) и 'съпруг на майчина сестра' (спорадично в Сам., Петр.); *лѐляк* за 'съпруг на бащина или майчина сестра' (Плев., Ник., Свищ., Лов., ВТърн., вж. БСРЛ к. 741 ~ 742. А.).

Спорадично са отбелязвани и производни названия за деца-роднини като *лѐленче* (вар. *лѐлъанче*) 'братовчедче (момче, момиче)' (Ямб. и Ксант. БМТрак) и *лѐльоолу* (със съставна част *-оолу* < тур. *oğul-*, *-ğli* 'син') за 'братовчед' (спорадично в Добруджа).

Б. От кор.-осн. *лал-* ~ *л'ал-* (диал.)

Поредица от хетероними са производни от тази вариантна кор.-осн.: *лѝла* и *лѝлка* за 'бащина или майчина сестра', разпространено спорадично в западната част на Дунавската равнина (Белогр., Лом, Орях., БСлат., Плев.), а българските говори в Южна Румъния го имат като название на 'съпругата на бащин брат' → 'стрина, стринка'; *лѝлица* за 'сестра на баща' → 'леля' (гр. Копривщица); *лѝля* и *лѝлъка* се срещат в българските говори за 'сестра (по-възрастна)' → 'кака' и за 'бащина или майчина сестра' (Санд., ГДелч. и Сяр., Драм. БМТрак., вж. БСРЛ к. 41, 42).

От същата кор.-осн. са засвидетелствани и хетероними за 'роднина-мъж': *лѝла* със значения – по-възрастни а) 'брат' → 'батко', б) 'братовчед' → 'батко' в) 'брат на съпруг' → 'девер', г) 'съпруг на сестра' ~ 'зет от

сестра' и д) 'съпруг на зълва' (Вид., Лом., Белогр.); **лале** за 'брат на баща' → 'чичо' (Пещ.) и по-възрастен 'брат на съпруг' → 'девер' (Вид., Белогр.); **лали** за по-възрастни 'брат' или 'братовчед' (Белогр., Лом); **лалин** за 'съпруг на бащина сестра' (Соф.: ... *на тата на сестра му мажд и ...*); **лалко** за по-възрастни 'брат' → 'батко' и 'брат съпруг' → 'девер' (Лом); **лало** за по-възрастен 'брат' → 'батко' (Белогр., вж. БСРЛ к 3⁺.Г.).

В. От кор.-осн. лол- (диал.).

Този вариант на кор.-осн. л(V)л- се среща в говори от Северозападна България – **лѝла** и **лѝлка** за 'сестра на баща или на майка' → 'леля' или 'тетка' (Кул., Вид., Лом, Монт., Врач., вж. БСРЛ к. 41, 42).

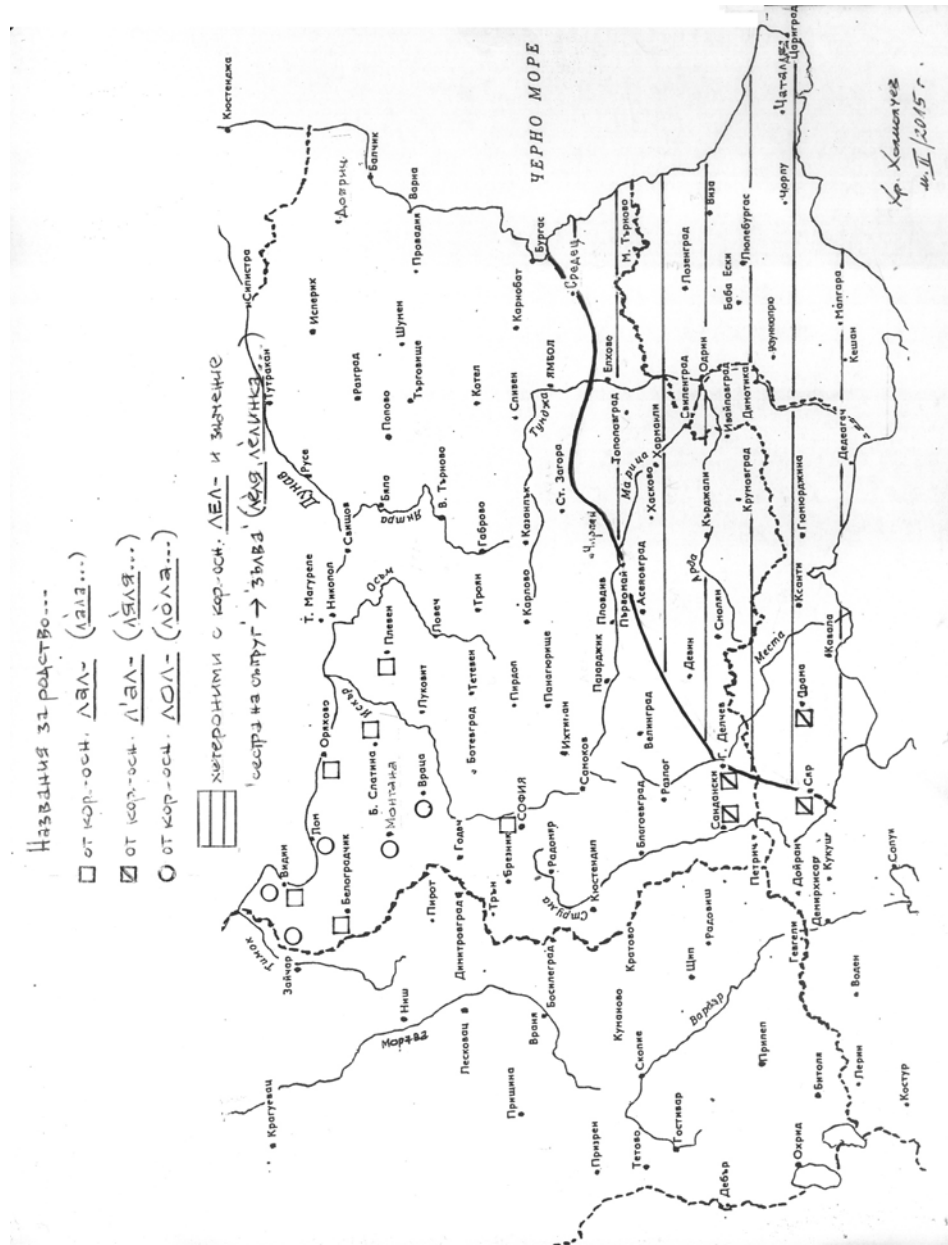
Г. Донеяде изолирано от посочените варианти стоят диал. **лйле** и **лйля** с алтернативна кор.-осн. лил- и значение 'обредно лице' → 'шаферка' и производна **подлйле** за 'втора шаферка ~ подшаферка' в някои говори в Родопите (Злгр.), както и **лйца** за 'съпруга на бащин брат' → 'стрина, стринка' (Рус.) и 'съпруга на брат' ~ 'снаха на брат' (гр. Шумен), което може да е хаплогично изменено **лелица* в *лйца* (?).

БИБЛИОГРАФИЯ по абривиатури

БЕР	Български етимологичен речник. I (1971) – VII (2010). (Колектив). София.
БСРЛ	Българска семейно-родова лексика. Енциклопедичен речник. (Колектив). София. 2012.
ДальСлРЯ	Вл. Даль. Толковый словарь живого великорусского языка. I (1981) – IV (1982) ⁸ . С.-Петербург. Москва.
МладЕР	Ст. Младенов. Етимологически и правописен речник на българския книжовен език. София. 1941.
СкокЕР	P. Skok. Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. I (1971) – IV (1974). Zagreb
Фасм ЭСЛРЯ	М. Фасмер. Этимологический словарь русского языка. I (1964) – IV (1973). Москва.
ШаурЕСлПТ	VI. Šaur. Etymologie slovanských příbuzenských terminů. Praha. 1975.
* *	
Т. Славова	Названия за кръвно родство в средновековната българска книжнина. – Българска реч. XIII (2007). 2. 88–97.

СЪКРАЩЕНИЯ

БММак	Беломорска Македония	Лом.	Ломско
БМТрак	Беломорска Тракия	Монт.	Монтанско
ВМак	Вардарска Македония	МТърн.	Малкотърновско
Белогр.	Белоградчишко	Ник.	Никополско

Берк.	Берковско	Орях.	Оряховско
БСлат.	Белослатинско	Перн.	Пернишко
Вид.	Видинско	Петр.	Петричко
Виз.	Визенско	Пещ.	Пещерско
Врач.	Врчанско	Плев.	Плевенско
ВТърн.	Великотърновско	Рус.	Русенско
ГДелч.	Гоцеделчевско	Сам.	Самоковско
Год.	Годечко	Санд.	Санданско
Драм.	Драмско	Свищ.	Свищовско
Дупн.	Дупнишко	Сливн.	Сливнишко
ЕлПел.	Елинпелинско	Соф.	Софийско
Злгр.	Златоградско	СтЗаг.	Старозагорско
Ксант.	Ксантийско	Сяр.	Сярско
Кул.	Кулско	Харм.	Харманлийско
Кюст.	Кюстендилско	Хаск.	Хасковско
Лов.	Ловешко	Цар.	Царевско
Лозгр.	Лозенградско	Ямб.	Ямболско

БЕЛЕЖКА

¹ В съвременните български говори не са останали следи от стб. словосъчетания великаа лелъ за 'майчина сестра' и маллаа лелъ за 'майчина братовчедка' (по данни от Хрониката на Манасий от XIV в.: *сестра матере моеѣ естъ ми великаа лелъ и братоучада матере моеѣ... маллаа лелъ, вж. За това у Т. Славова и в БСРЛ).*

✉ Доц. д-р Христо Холиолчев
ул. „Захари Зограф 55 А“
1415 София, България

✉ Doz. Christo Choliolčev, PhD
Str. "Zacharij Zograph" 55A
1415 Sofia, Bulgaria